

Hüseyin Raşit YILMAZ¹
Araştırmacı, Dış Politika Çalışmaları

SAVAŞLARA, GÖÇLERE, SÜRGÜNLERE RAĞMEN KIRIM TATARLARI

Kırım uzun sayılabilecek bir sürenin ardından yeniden dünyanın gündeminde. Rusya'nın jeopolitik önem atfettiği pek çok coğrafyada birbiri ardına tekrarlanan tanıdık bir süreci yaşıyoruz. Moskova'ya mesafeli yönetimlerin işbaşına gelmesinden sonra Azerbaycan Karabağ'ı, Gürcistan ise Osetya'yı, Rusya'nın gizlemeye ihtiyaç duymadığı müdahaleleriyle kaybetmişti. Bu defa Ukrayna'da Rusya yanlısı iktidarın bir ayaklanma neticesinde devrilmesinin ardından yönetimi devralan AB yanlısı iktidarın varlığı Rusya'yı Kırım kartını oynamaya sevk etti. Kırım'ın bilhassa II. Dünya Savaşı sonrası önemli ölçüde değişen demografik yapısı Rusya'nın elini güçlendiren etkenlerin başında geliyor. Rus donanmasının tarihi üssü konumunda bulunan ve statüsü Kırım'dan farklı olan Akyar'ın(Sivastopol) Karadeniz hâkimiyetindeki askeri rolü de şüphesiz bir diğer önemli sebep. Kiev'de iktidarın el değiştirmesinden sonra Kırım'da %58 oranındaki Rus etnik yapısına dayanan siyasiler yarımadanın yönetiminde hızlı değişikliklere imza attılar. Ukrayna'ya bağlı muhtar bir cumhuriyet olan Kırım'ın parlamentosu nüfusun % 24'ünü oluşturan Ukraynalıların ve %13'ünü oluşturan Tatarların muhalefetine rağmen Rusya'ya bağlanma kararı aldı. İlaveten bu ay içerisinde konuyla ilgili referandum yapılmasını karara bağladı. Kırım Tatar Milli Meclisi Başkanı Refat Çubarov'un boykot edeceklerini açıkladığı² bu kararı Sivastopol Kent Konseyi'nin benzer kararı izledi. Sivastopol'da bulunan Rus birlikleri krizin başladığı andan itibaren kademeli olarak Kırım'ın bütününe işgal etti.

¹<http://www.tepav.org.tr/tr/ekibimiz/s/1198/Huseyin+Rasit+Yilmaz>

² "Kırım Tatar Milli Meclisi'nden referandumu boykot çağırısı", <http://gha.com.ua/kirim-tatar-milli-meclisi-nden-referandumu-boykot-cagrisi-131122tr.html>, Erişim tarihi: 09.03.2014

Hala teslim olmayan Ukrayna ordusuna mensup birkaç birlik ise sıkı kuşatma altında. Krizin ilk günlerinde parlamentonun önünde kitlesel olarak Rus yanlılarıyla karşı karşıya gelen ve parlamentonun işgalini önleyen Kırım Tatarları ise fiili Rus işgali başladıktan sonra kendi mahallerini ve Kırım Tatar Milli Meclisi'ni korumakla yetiniyorlar.

Kırım'ı ve krizi mevcut meskun halklar içerisinde en kadimi olan Kırım Tatarları üzerinden değerlendirmek için tarihi arka plana göz atmakta fayda var. Bölgeye hâkim olan Altın Orda devletinin yıkılmasından sonra başlayan hanlık dönemi 1475'de Kırım'ın 3 yüzyıl sürecek Osmanlı egemenliğine girmesiyle devam etti. Bu dönemde Kırım Giraylar tarafından yönetildi. Özel statü verilen Kırım'ın hanlarını İstanbul atıyor, savaş zamanlarında askeri destek sağlanıyordu. İstanbul'un gıda ihtiyacının giderilmesinde Kırım'ın bereketli coğrafyasından yararlanılıyordu. Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından 1774'te yapılan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Kırım'ın bağımsızlığı Osmanlı tarafından tanınana kadar Kırım'daki Osmanlı hâkimiyeti devam etti. Antlaşmaya göre Kırım Müslümanları dini bakımdan halifeye bağlı kalacak ve hanların ataması yine halife tarafından yapılacaktı. Rusya'nın ilhakının ilk aşaması olan bu bağımsızlığın ardından 1783'te Rusya fiilen Kırım'ı işgal etti. Osmanlı'nın kaybettiği ahalsinin çoğunluğu Müslüman olan ilk toprak parçası olması sebebiyle İmparatorluk yönetiminde ve halkında ciddi bir sarsıntı meydana getirmişti Kırım'ın kaybı. Kırım'dan ilk büyük göç dalgası da bu tarihten hemen sonraya rastlar. 19. Yüzyılın başına kadar Kırım'dan Balkanlar'a ve Anadolu'ya gelmek için yola çıkan 500.000 Kırım Tatarının yarısına yakınının yolda hayatını kaybettiği kaydediliyor. İlk dış borcu almamıza neden olan 1853-1856 arasındaki Osmanlı ve müttefikleriyle Rusya savaşı sürerken 1854'te kısa bir süre Kırım'a asker çıkarılsa da kalıcı olunamadı. Rusya'nın Karadeniz'deki askeri varlığını bir süre kısıtlayan savaş sonrası ikinci büyük göç dalgası başladı. Önce Nogay Türkleri büyük kitleler halinde Anadolu'ya ve Balkanlar'a göçtüler. 1860'da 200.000'den fazla Kırım Tatarı Anadolu ve Rumeli'ye geldi. Hem Nogayların hem de Tatarların bu ikinci dalga göçü Kırım nüfus yapısında Türklerin ilk defa çoğunluğu kaybetmelerine yol açtı. 1921-22 yıllarında bütün Sovyet coğrafyasında baş gösteren kıtlık sonucunda da diğer göçler kadar yoğun olmasa da Anadolu'ya göçler devam etti. İstiklal Savaşı'nın sürdüğü bu yıllarda gelenler zor şartlara rağmen uygun görülen bölgelere yerleştirildiler. II. Dünya Savaşı sırasında hızlı Alman yayılması Kırım'ı da içine alınca binlerce Kırım Tatarı savaş endüstrisinde çalışmak üzere zorunlu olarak Almanya'ya götürüldü. 9 Mayıs 1944'te Sovyetler Kırım'ı yeniden ele geçirince Almanlarla işbirliği yaptıkları iddiasıyla 18 Mayıs'ta bütün Kırım Tatarlarını gece yarısı hayvan vagonlarıyla sürgüne gönderdiler. Sürgüne Sovyet ordusunda olan Tatarları da eklediler, doğrudan cephede Sovyet üniformasıyla savaşan Tatar gençleri ise savaştan sonra sürgüne dâhil ettiler. Günlerce durmadan ilerleyen trenler zaman zaman açlık ve hastalıktan ölenleri yol kenarına atmak için duruyor, sonra yoluna devam ediyordu. Tatar aktivistlerin isim isim yaptıkları tespite göre sürgüne gönderilen Kırım Tatarları'nın %46'sı sürgünde hayatını kaybetmiştir. Özbekistan, Urallar ve Sibiry'a yerleştirilen Tatarların kayıpları alışık olmadıkları bu zor coğrafyalarda da devam etmiştir.

Sürgünden sonra Kırım'da Tatarlara ait kültür varlıkları bazı istisnalar dışında tümüyle yok edilmiş, emsalsiz yazma eserlerinde bulunduğu kütüphaneler ve mezarlıklar dahi imha edilmiştir.

Tamamen Tatarsızlaştırılan Kırım'ın statüsü 1954'te Kruşçev tarafından değiştirilerek Sovyetler Birliği içerisinde yer alan Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti'ne bağlanmıştır. Bu değişiklik Moskova'nın etki ve denetimi her bağlı cumhuriyette çok yoğun olduğu için fiiliyatta bir farklılık oluşturmadı.

II. Dünya Savaşı sonrasında Kırım Tatarları gibi pek çok halk benzer gerekçelerle sürgüne gönderilmişti. Bunların 3'ü hariç diğerlerine bir süre sonra eski vatanlarına dönme hakkı tanınmıştı. Kırım Tatarları, Ahıska Türkleri ve Volga Almanları ise bu haktan mahrum bırakılmışlardı. Almanya'nın Volga Almanlarına vatandaşlık vermesi ve desteği onların mağduriyetini hafifletmiş ama Ahıskalılar ve Tatarlar ağır bir mağduriyete maruz kalmışlardı. Kırım Tatarları sürgünden yıllar sonra yavaş yavaş toparlanmaya başladığında milli komiteler oluşturmaya başladılar. Komitelerin faaliyetleri arttıkça Kırım'a dönme konusu gündeme daha fazla gelmeye başladı. 1967'de Sovyet yönetiminin bir kararname ile Kırım Tatar halkına haksızlık yapıldığını belirtmesi üzerine sürgünden 23 yıl sonra Tatarlar ilk defa Kırım'a geri dönmeyi denediler. Kırım'a girenler askeri tedbirlerle geri gönderildi. Kırım Tatarlarının vatanlarına geri dönmesi ve milli kimliklerinin korunması konusunda sürgündeki komitelerin yaptığı çalışmalar dünya gündemine taşınmaya başladı. 1987'de bini aşkın Kırım Tatarının 4 gün süren Kızıl Meydanı işgal eylemi Kırım Tatarlarının taleplerini dünya kamuoyunun gündemine taşıyan en önemli adımlardandı. 14 yıl Sovyet hapishanelerinde tutuklu kalan ve ismi bütün dünyada insan hakları sahasında takdir ve saygıyla anılan Mustafa Abdülcemil Kırimoğlu'nun³ teşekkül ettirilen Kırım Tatar Milli Meclisi'nin başkanlığını üstlenmesiyle geriye dönüş çalışmaları hızlandı. 1988'den itibaren Tatarlar Kırım'a yeniden yerleşmeye başladılar. Bütün geride bıraktıkları yeni Rus yerleşimcilere dağıtılan Kırım Türklerinin yaptıkları derme çatma barakalar güvenlik güçleri tarafından yıkılıyor, yıkılan hemen tekrar yapılıyor ama Kırım terk edilmiyordu. Sovyetler yıkıldıktan sonra Ukrayna'da kalan Kırım Yarımadası'nda Kırım Tatarları Moskova'nın baskısından bir ölçüde kurtulunca geriye dönüş hızlandı. Sürgün edildikleri yerlerde hala Kırım'a dönmeyi bekleyen 100.000 civarında Tatar bulunmasına rağmen Kırım'a 300.000 Kırım Türkü geriye dönmeyi başarmıştır.

Bugün yaşanan fiili Rus işgalinde Kırım Tatarlarının neredeyse Kiev'den bile çok tepki göstermelerinde bu tarihi arka planın etkisi büyüktür.

Kırım Tatarları etnik olarak Kıpçak ve Oğuz Türklerinden meydana geldiği için kültürel bakımdan Anadolu Türklerine çok benzerler. Özellikle "Yalı Boyu" olarak anılan kıyı kesimlerinde Türkiye Türkçesine çok benzeyen bir ağız konuşulur. 2011'de vefat ettiği Londra'dan Türkiye'nin inisiyatifiyle Kırım'a götürülerek "milli" bir merasimle⁴ defnedilen Kırım Tatarlarının önemli yazarlarından Cengiz Dağcı da, tıpkı kendisinden yüzyıl önce vefat eden Kırimlı İsmail Gaspıralı gibi Türk kültüründe derin izler bırakmıştır. Sovyetlerin dağılmasının ardından bağımsızlıklarına kavuşan Türk cumhuriyetleri ile yakın ilişkiler kurmayı dış politika öncelikleri arasına alan Türkiye, diğer ülkelerin sınırları içerisinde kalan Türk soylu halklara da, önceki dönemlere kıyasla, yakın ilgi göstermeye başladı. Kırım Tatarları bağlamında bunun en üst nişanesi 1994 yılında Süleyman Demirel'in Ukrayna'yı ziyaretinde görüldü. Bu ziyarette Türkiye devleti geriye dönen Tatarların barınmalarına destek olmak için 1000 konutun yapımını üstlendi. Cumhurbaşkanı Demirel'in 1998'deki Kırım ziyaretinde de Kırım Tatarlarının vatanlarına dönüşüne verilen önem, kültürel kimliklerinin korunması, iki ülke arasında iyi bir köprü oldukları hususları üst düzeyde dile getirildi. Kırım Tatarları konusunda Türkiye'nin hassasiyeti ikili antlaşmalara da yansdı. Son olarak 18 Eylül 2005'te Ahmescit'te (Simferopol) Türkiye ve Kırım Özerk Cumhuriyeti ekonomik ve kültürel işbirliğinin geliştirilmesi için bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşma kapsamında Kırım

³ "Crimean Tatar Activist Receives Nansen Medal", <http://www.unhcr.org/3ae6b81840.html>, Erişim tarihi: 09.03.2014

⁴ "Sayın Bakanımızın Kırimlı Yazar Cengiz Dağcı'nın Cenaze Töreninde Yaptığı Konuşma, 2 Ekim 2011", <http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-kirimli-yazar-cengiz-dagci-nin-cenaze-torende-yaptigi-konusma.tr.mfa>, Erişim tarihi: 09.03.2014

Tatarlarının kültürel ve tarihi mirasının korunması için ortak çalışmalar düzenlemek ve Kırım Tatarlarının yoğun olarak yaşadıkları yerlerde Kırım köyleri planlamak maddeleri de yer aldı.

Sovyetler dağıldıktan sonra elinde yüklü miktarda nükleer silah bulunan Ukrayna'ya ABD, Rusya ve İngiltere elindekileri teslim etmesi karşılığında toprak bütünlüğünü garanti etmeyi önerdiler. 1994'de Budapeşte Mutabakatı'yla bu öneriyi kabul eden Ukrayna böylece sınırlarını bu üç devletin garanti şemsiyesine almış oldu. Bugün yaşanan krizle Rusya, Ukrayna toprak bütünlüğüne karşı hareket ederek bu mutabakatı bozmakta.

Pek çok ülke sürecin başından itibaren Kırım'ın işgaline çeşitli düzeylerde tepki gösteriyor. Görünen o ki üç ülkeye diğer ülkelerden farklı sorumluluklar düşmekte. ABD ve İngiltere Budapeşte Mutabakatı'ndaki garantörlükleri, Türkiye ise Kırım Tatarları'na dair hassasiyeti nedeniyle diğer ülkelerden farklı düzeyde tepki gösterme potansiyeli taşıyor.